

УДК 378:[007+004]

DOI <https://doi.org/10.12958/3083-6514-2025-4-17-22>

Квасенко Олександр Володимирович,

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки»

Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, м. Харків, Україна.

oleksandr.kvasenko90@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0002-8867-6170>

ВИХОВАННЯ МЕДІАКУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ОСВІТИ

В умовах стрімкої цифровізації суспільного життя та глобальної інформатизації проблема виховання культури роботи з інформацією набуває виняткової гостроти. Особливо це стосується системи професійної підготовки фахівців у педагогічній галузі, адже в умовах воєнного стану та гібридних загроз (Кремень та ін., 2022; Марусяк, 2022) інформаційний простір стає полем не лише для навчання, а й для маніпуляцій та дезінформації.

У цьому контексті кардинально змінюється роль учителя. Він перестає бути суто транслятором знань; він стає ключовим суб'єктом формування «медіаімунітету» (Кремень та ін., 2022) учнівської молоді, наставником, «менеджером з інформаційної гігієни» в освітньому середовищі. Це висуває нові вимоги до його професійної підготовки, ядром якої виступає медіакультура.

Традиційні підходи, що зводили її до «ІКТ-компетентності» (тобто володіння комп'ютером та базовими програмами), є очевидно недостатніми. Сучасний учитель має володіти цілісною системою знань, умінь та цінностей для проектування безпечного інформаційно-освітнього середовища, ураховуючи не лише технологічний, а й психологічний, соціальний та етичний компоненти (Колеснікова, 2017; Ороховська, 2015).

Теоретичні аспекти формування інформаційної компетентності та культури досліджували такі науковці, як В. Ю. Биков, Н. В. Морзе, О. М. Спирін, О. В. Овчарук (Використання сервісів..., 2023; Кремень та ін., 2022; Морзе, Василенко, Смирнова-Трибульська, 2021). Аспекти медіаосвіти та медіаграмотності досліджували Л. Найдьонова, О. Волошенюк та ін. (Концепція цифрової медіаосвіти..., 2024; Медіаосвіта та медіаграмотність, 2012).

Водночас бракує досліджень, що пропонують оновлене бачення цієї культури саме для вчителів, яке б урахувало сучасні виклики: наслідки «кліпового мислення» через дистанційне навчання, психологічний тиск гібридної війни (Марусяк, 2022), засилля дезінформації, маніпулятивних технологій та фейків у медіапросторі (Морзе, Василенко, Смирнова-Трибульська, 2021). Існуючі моделі часто є фрагментарними, роблячи акцент лише на окремих аспектах (технологічному, когнітивному), і не пропонують цілісного, інтегративного бачення. Це підкреслює необхідність переосмислення та розширення змісту даного поняття.

Мета статті полягає у здійсненні теоретичного аналізу існуючих підходів та обґрунтуванні оновленої структури поняття «медіакультура майбутніх учителів» як інтегративної професійно-особистісної якості в умовах цифрової трансформації освіти та сучасних викликів.

У процесі дослідження були застосовані теоретичні методи: аналіз, синтез, узагальнення та систематизація науково-педагогічної літератури для визначення ступеня розробленості про-

блеми; метод моделювання для розроблення оновленої структури досліджуваної культури; системний підхід для визначення зв'язків між її компонентами.

Ми погоджуємося з позицією доктора психологічних наук Любові Найдьонової (Концепція цифрової медіаосвіти..., 2024), що виклики глобальної цифровізації та ШІ, які змінюють усі сфери життя (від держпослуг до освіти й військової справи), вимагають адекватної реакції в умовах війни.

Авторка зазначає, що у зазначеному контексті медіаосвіта (Концепція цифрової медіаосвіти..., 2024) повинна трансформуватися у цифрову медіаосвіту. Гібридний характер війни, що проявляється в постійних інформаційних атаках та дезінформації, вимагає від людей особливих навичок свідомої взаємодії з медіа. Ці навички передбачають розуміння того, як функціонують медіа в демократії, як їхня робота обмежується під час війни, а також знання медіаефектів та способів протидії маніпуляціям. Пропаганда теж активно використовує новітні технології, що вимагає поглиблених методів боротьби з нею. Важливо усвідомлювати, що медіаконтент про трагічні події війни може спричинити додатковий стрес і повторну травматизацію (медіатравму).

Проте медіа мають і терапевтичний потенціал: здорова взаємодія з ними може стати чинником подолання травми та підтримки посттравматичного зростання.

Вихідні орієнтири для наукового обґрунтування поняття «медіакультура» закладені в його лексичній структурі, яка є синтезом слів «медіа» та «культура». Однак спираємося на думку Г. В. Онкович, що написання визначається за правилами українського правопису та дає змогу уточнити основні ознаки даного феномена (Онкович, 2007).

Важливим аспектом медіакультури педагога постає його критичне ставлення до інформації, дотримання етичних норм під час використання медіаресурсів, а також кодексу про авторське право захисту інформації та користувачів загальними інформаційними ресурсами, передбачення наслідків некоректної поведінки в інформаційному середовищі (Баловсяк, 2004).

Таким чином, можна визначити, що медіакультура вчителя – це значно більше, ніж сума знань чи «ІКТ-компетентність». Це інтегративна професійно-особистісна якість, що характеризує здатність і готовність фахівця свідомо й відповідально вирішувати завдання безпечної та продуктивної життєдіяльності в інформаційному середовищі, а також проєктувати розвивальний освітній простір на основі ціннісного ставлення до інформації (Медіаосвіта та медіаграмотність, 2012).

Новий підхід до структурування медіакультури передбачає відхід від вузькопредметного розуміння (лише технологічний аспект) до холістичного (цілісного). Ми пропонуємо розглянути її структуру через єдність таких компонентів:

Аксіологічно-мотиваційний компонент. Це ціннісне ядро медіакультури. Він включає:

- сформовану гуманістичну світоглядну позицію та усвідомлення інформації, даних та медіаграмотності як найвищої цінності;
- стійку внутрішню мотивацію до дотримання «інформаційної гігієни», що виступає зразком для наслідування;
- усвідомлення особистої відповідальності за формування культури медіаспоживання в учнів;
- інформаційну етику: повагу до інтелектуальної власності (академічна доброчесність), відповідальність за створюваний та поширюваний контент.

Когнітивно-інформаційний компонент. Традиційні знання з інформатики (володіння програмами, будова ПК) є базовими, але недостатніми. Новий підхід вимагає їх розширення за рахунок:

- знань у галузі психології медіа, теорії гібридних загроз, механізмів пропаганди та методів психологічної саморегуляції (особливо актуально в умовах воєнного стану);

- глибоких знань принципів медіаграмотності, механізмів критичного мислення, розуміння нових цифрових загроз (deepfakes, маніпуляції алгоритмів ШІ);

- інформаційно-медійної грамотності у сфері здоров'я, політики та соціального життя: здатності критично оцінювати інформацію, відрізняти наукові дані від маркетингових маніпуляцій та фейків, володіння базовими алгоритмами фактчекінгу.

Діяльнісно-проєктивний компонент. Це практичне ядро, що передбачає не лише репродуктивні вміння (використати програму за інструкцією), а й творчо-проєктивні:

- уміння проєктувати безпечне цифрове освітнє середовище (безпечне, психологічно комфортне, мотивуюче);

- володіння сучасними здоров'язбережувальними технологіями у цифровому просторі (тайм-менеджмент, цифровий детокс);

- володіння сучасними освітніми технологіями (хмарні сервіси, системи управління навчанням (LMS), інтерактивні платформи, інструменти для створення власного освітнього контенту);

- уміння використовувати цифрові технології (мобільні додатки, освітні онлайн-платформи) для організації рухової активності, навчання та моніторингу.

Рефлексивно-прогностичний компонент. Цей компонент є ключовою інновацією в новому підході, що включає:

- здатність до самоаналізу та рефлексії власної інформаційної діяльності та медіаспоживання;

- володіння навичками профілактики професійного (цифрового) вигорання, стрес-менеджменту та психологічної самопомоги в умовах інформаційного перевантаження;

- уміння прогнозувати ризики для учнів (кібербулінг, деструктивний контент, залежності) в освітньому процесі та завчасно їх нівелювати;

- готовність до творчого застосування інформаційних технологій для вирішення нестандартних педагогічних завдань.

Таким чином, новий підхід зміщує акцент із ІКТ-компетентності на «компетентність із менеджменту медіаімунітету». Учитель стає не просто користувачем, а активним творцем культури медіаграмотності у школі.

Аналіз проблеми засвідчив, що традиційні підходи до визначення медіакультури майбутніх вчителів є обмеженими та не відповідають сучасним викликам. Вони надмірно акцентовані на технологічному аспекті, ігноруючи ціннісний, психологічний та етичний складники.

Запропонований новий підхід розглядає цю медіакультуру як цілісну, інтегративну якість, що базується на гуманістичних цінностях. Обґрунтована чотирикомпонентна структура (аксіологічно-мотиваційний, когнітивно-інформаційний, діяльнісно-проєктивний, рефлексивно-прогностичний) дає змогу системно описати феномен.

Ключовими інноваціями є включення компоненту інформаційно-медійної грамотності для боротьби з дезінформацією та виокремлення рефлексивного компоненту, орієнтованого на самозбереження та профілактику цифрового вигорання самого вчителя, що є обов'язковою умовою його ефективної діяльності.

Перспектива подальших досліджень полягає у визначенні критеріїв, показників та рівнів сформованості медіакультури майбутніх учителів, а також у розробленні діагностичного інструментарію для оцінювання їхньої готовності до забезпечення інформаційної безпеки освітнього процесу.

Список використаної літератури

1. Баловсяк Н. В. До проблеми визначення структури професійної компетентності фахівця. *Професійна та моральна культура в педагогічній системі*. Харків ; Луганськ : Стиль Іздат, 2004. С. 6–14.

2. Використання сервісів хмаро орієнтованих систем відкритої науки в освітньому процесі закладів вищої педагогічної і післядипломної освіти : методичний посібник / А. В. Бруняка та ін. ; за ред. М. П. Шишкіної. Київ : ІЦО НАПН України, 2023. 142 с.

3. Колеснікова І. В. До проблеми розвитку медіакультури вчителів: історико-теоретичний аспект. *Проблеми освіти*. 2017. Вип. 87. С. 128–133.

4. Концепція цифрової медіаосвіти воєнного і поствоєнного суспільства / за наук. ред. Л. А. Найдьоновой. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2024. 24 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/745266/>

5. Науково-методичне забезпечення цифровізації освіти України: стан, проблеми, перспективи : наукова доповідь / В. Г. Кремень та ін. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2022. Т. 4. № 2. С. 1–49. DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4223>

6. Марусяк Т. С. Освіта в Україні в умовах війни: стан та перспективи. *Перспективи*. 2022. № 3. С. 134–140.

7. Медіаосвіта та медіаграмотність : підручник / ред.-упор. В. Ф. Іванов, О. В. Волошенко. Київ : Центр вільної преси, 2012. 352 с.

8. Морзе Н. В., Василенко М. В., Смирнова-Трибульська Є. М. Деякі результати дослідження в галузі формування цифрової компетентності вчителів закладів середньої освіти. *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету*. 2021. № 10. С. 149–165. DOI: <https://doi.org/10.28925/2414-0325.2021.1013>

9. Онкович Г. В. Засоби масової комунікації у термінологічному просторі медіаосвіти. *Дивослово*. 2007. № 5. С. 29–31.

10. Ороховська Л. А. Медіакультура в контексті цивілізаційного розвитку : дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.03. Київ, 2015. 407 с.

References

1. Balovsiak, N. V. (2004). Do problemy vyznachennia struktury profesiinoi kompetentnosti fakhivtsia [To the problem of determining the structure of professional competence of a specialist]. *Profesiina ta moralna kultura v pedahohichnii systemi: zb. nauk. pr. – Professional and moral culture in the pedagogical system: collection of scientific works*. (pp. 6–14). Kharkiv-Luhansk: Styl Izdat [in Ukrainian].

2. Bruiaka, A. V., Kovalenko, V. V., Kramar, S. S., Marienko, M. V., Nosenko, Yu. H., Sukhikh, A. S., & Shyshkina, M. P. (2023). Vykorystannia servisiv khmaro oriientovanykh system vidkrytoi nauky v osvithnomu protsesi zakladiv vyshchoi pedahohichnoi i pislidyplomnoi osvity [Use of services of cloud-oriented open science systems in the educational process of higher pedagogical and postgraduate education institutions]. Ed. M. P. Shyshkin. Kyiv: ITsO NAPN Ukrainy [in Ukrainian].

3. Kolesnikova, I. V. (2017). Do problemy rozvytku mediakultury vchyteliv: istoryko-teoretychnyi aspekt [To the problem of teachers' media culture development: historical and theoretical aspect]. *Problemy osvity – Problems in education*, (87), 128–133. Zhytomyr: Vyd. Yevenok O. O. [in Ukrainian].

4. Naidonova, L. A. (Ed.). (2024). Kontsepsiia tsyfrovoi mediaosvity voiennoho i postvoiennoho suspilstva [Concept of digital media education of military and post-war society]. Kropyvnytskyi: Imeks-LTD. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/745266/> [in Ukrainian].

5. Kremen, V., Bykov, V., Liashenko, O., Lytvynova, S., Luhovyi, V., Malovanyi, Yu., Pinchuk, O., & Topuzov, O. (2022). Naukovo-metodychne zabezpechennia tsyfrovizatsii osvity Ukrainy: stan, problemy, perspektyvy: nauk. dop. zah. zboram NAPN Ukrainy «Naukovo-metodychne zabezpechennia tsyfrovizatsii osvity Ukrainy: stan, problemy, perspektyvy» [Scientific and methodological support of digitalization of education in Ukraine: state, problems, prospects: Scientific report to the general meeting of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine «Scientific and Methodological Support for the Digitalisation of Education in Ukraine: State, Problems, Prospects»]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy – Herald of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine*, 4(2), 1–49. DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4223> [in Ukrainian].

6. Marusiak, T. S. (2022). Osvita v Ukraini v umovakh viiny: stan ta perspektyvy [Education in Ukraine under martial law: state and prospects]. *Perspektyvy – Prospects*, (3), 134–140 [in Ukrainian].

7. Ivanov, V. F., & Volosheniuk, O. V. (Eds.). (2012). Mediaosvita ta mediahramotnist [Media education and media literacy]. Kyiv: Tsentr vilnoi presy [in Ukrainian].

8. Morze, N. V., Vasylenko, M. V., & Smyrnova-Trybulska, Eu. M. (2021). Deiaki rezultaty doslidzhennia v haluzi formuvannia tsyfrovoi kompetentnosti vchyteliv zakladiv serednoi osvity [Some results of research in the field of formation of digital competence of secondary school teachers]. *Elektronne naukove fakhove vydannia «Vidkryte osvितnie e-seredovyshche suchasnoho universytetu» – Electronic Scientific Professional Journal «Open Educational E-environment of Modern University»*, (10), 149–165. DOI: <https://doi.org/10.28925/2414-0325.2021.1013> [in Ukrainian].

9. Onkovych, H. V. (2007). Zasoby masovoi komunikatsii u terminolohichnomu prostori media-osvity [Means of mass communication in the terminological space of media education]. *Dyvoslovo – Wonder word*, (5), 29–31 [in Ukrainian].

10. Orokhovska, L. A. (2015). Mediakultura v konteksti tsyvilizatsiinoho rozvytku [Media culture in the context of civilizational development]. *Doctor's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

Квасенко О. В. Виховання медіакультури майбутніх учителів в умовах цифрової трансформації освіти

У статті здійснено комплексний теоретичний аналіз проблеми виховання медіакультури майбутніх учителів у контексті глобальної цифровізації та викликів воєнного часу. Актуальність дослідження детермінована необхідністю переосмислення професійної підготовки педагогів в умовах гібридної війни та активних інформаційно-психологічних операцій, коли інформаційний простір стає полем битви за свідомість. Наголошено, що традиційні техноцентричні підходи, які зводять медіакультуру суто до ІКТ-компетентності (володіння інструментарієм), є недостатніми для забезпечення інформаційної безпеки освітнього процесу.

Обґрунтовано трансформацію професійної ролі вчителя – від транслятора знань до «менеджера з медіаімунітету» та фасилітатора безпечного цифрового середовища. На основі системного підходу запропоновано та деталізовано нову, холістичну структуру медіакультури як інтегративної професійно-особистісної якості, що складається з чотирьох взаємопов'язаних компонентів. Охарактеризовано зміст цих компонентів: 1) аксіологічно-мотиваційний (сформованість інформаційної етики, академічної доброчесності та ціннісного ставлення до інформації); 2) когнітивно-інформаційний (глибокі знання психології медіавпливу, розуміння алгоритмів штучного інтелекту, здатність ідентифікувати фейки, маніпуляції та deepfakes); 3) діяльнісно-проєктивний (уміння проєктувати психологічно комфортне й безпечне цифрове освітнє середовище, застосовувати новітні технології для розвитку критичного мислення учнів); 4) рефлексивно-прогностичний (здатність до самомоніторингу, прогнозування інформаційних ризиків та володіння навичками професійного самозбереження).

Ключовою науковою новизною визначено включення до структури медіакультури компетенцій протидії дезінформації та складника «самозбереження» (профілактики цифрового вигорання), що є критично важливим для забезпечення стійкості педагога в умовах перманентного стресу.

Ключові слова: медіакультура, майбутні вчителі, цифрова трансформація, професійна підготовка, холістичний підхід, структура компетентності, медіаграмотність, критичне мислення, воєнний стан, інформаційна безпека.

Kvasenko O. V. Cultivating media culture in future teachers under the conditions of digital transformation of education

The article provides a comprehensive theoretical analysis of the problem of cultivating media culture in future teachers within the context of global digitalization and wartime challenges. The relevance of the study is determined by the urgent need to rethink professional teacher training under conditions of hybrid warfare and active information-psychological operations, where the information space becomes a battlefield for consciousness. It is emphasized that traditional technocentric approaches, which reduce media culture merely to ICT competence (proficiency in tools), are insufficient to ensure the information security of the educational process.

The transformation of the teacher's professional role is substantiated: from a knowledge transmitter to a «media immunity manager» and a facilitator of a safe digital environment. Based on a systemic approach, a new, holistic structure of media culture is proposed and detailed as an integrative professional-personal quality consisting of four interconnected components. The content of these components is characterized: 1) axiological-motivational (formation of information ethics, academic integrity, and a value-based attitude towards information); 2) cognitive-informational (deep knowledge of media influence psychology, understanding of artificial intelligence algorithms, ability to identify fakes, manipulations, and deepfakes); 3) operational-projective (skills to design a psychologically comfortable and safe digital educational environment, application of advanced technologies to develop students' critical thinking); 4) reflexive-prognostic (capacity for self-monitoring, forecasting information risks, and mastery of professional self-preservation skills).

The key scientific novelty is identified as the inclusion of counter-disinformation competencies and the «self-preservation» component (prevention of digital burnout) into the structure of media culture, which is critically important for ensuring the teacher's resilience under conditions of permanent stress.

Key words: media culture, future teachers, digital transformation, professional training, holistic approach, competence structure, media literacy, critical thinking, martial law, information security.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Дата першого надходження рукопису до видання: 30.10.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 21.11.2025

Дата публікації: 26.12.2025 р.